

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

LÁNCOLATOK

Barkácsolt asszociációs hidak episztémék között

Tézisek

Pacsika Rudolf

2017

Témavezető: **Dr. habil. Sugár János**

Az esszé felépítése:

I. Felvezető rész

A disszertációm alapélménye egy antropológiai témájú kiállításon látott szimbólumsor. Egy jelentés genealógiája, a tárgyak közötti tartalmi vagy formai analógiáknak egy olyan kronologikus lánc, ami egy ősi dolog túlélését prezentálta.

A felvezető részben más alkotók munkáin és néhány személyes élményen keresztül próbáltam szemléletesebbé tenni a kutatott területet, érintve a témám antropológiai, kultúrtörténeti, művészetelméleti, vonatkozásait.

II. Lineáris rész

Ebben az analitikusabb, áttekintőbb, egymásra építkező részben lineárisan haladva építettem a témámat.

- az analógiától a gondolkodás fejlettebb formáin keresztül az abdukcióig,
- a kreativitás
- a laterális gondolkodás és a humor
- a montázs
- a befogadás

III. Szintetikus rész

Az előző fejezeteken végig húzódó gondolati láncolatok az olvasásgyakorlatok bizonyos tartalmi referenciapontjaiban összegződnek.

A három olvasási gyakorlat mindegyike egy-egy befogadási módot rekonstruál.

Az első olvasmányban az alapélményként leírt múzeumi szimbólumsor spektrálanalízisét (3.1) egy felvezető rész előzi meg (3.1). A 3.3. rész Rem Koolhaas építész tevékenységét, a 3.4. rész a mester-munka kiállítás egyik darabját mutatja be.

Mestermunka kiállítás dokumentáció: <http://lancolatok.blogspot.hu/>

Konspiráció-Teória Generátor: <http://pacsika.com/generator.html>

Pacsika Rudolf: <http://pacsika-rudolf.blogspot.hu/>

Célok:

Céлом a szimbólum-sorokon keresztül modellezni az a folyamatot, amiben egy számunkra szakrálisnak tűnő, archaikus gondolat korunk vizuális vagy populáris kultúrájának részévé válik.

Érdeklődésem egy olyan képzőművészé, aki szeretné körüljárni a jelenség antropológiai, kultúrtörténeti, művészetelméleti, pszichológiai, valamint filozófiai hátterét.

Az analógia sokszor tökéletlen kognitív mechanizmusa a kreativitás szempontjából éppen ebből adódóan lehet termékeny. Szeretném megérteni azt a kioldódó feszültséget, amit egy analógia felismerése jelent.

Mi az asszociáció szerepe a laterális gondolkodásban, a humorban vagy a montázsban?

Generálható-e az alkotások abszurd-töltetéhez szükséges dimenzió vagy referenciamező-ugrás?

A metafora olyan új konstellációkat teremt, amelyek a kapcsolódás első szintjén túl egy második képi értelem lehetőségét teremtik meg. Oscar Bätschmann (1992) szerint e lehetőségeknek ez a produktív oldala jószerivel feltáratlan.

Noha a tartalmi készlet a kultúrtörténeti térből akkumulálódik, céloom mégsem valami „visszatérés az egykori, valódi értékekhez”.

Fontos tisztázni, mi a viszonya a vizualitásnak a racionalitáshoz, a logikához, a nyelviséghez, az értelemhez?

A nyelviség- képiség vitában mi az, ami esetleg az utóbbi javára dönt?

Hogyan alakul világunkban a lineáris és az asszociatív gondolkodás viszonya?

Az esszém többszörös átdolgozása miatt szinte alig maradt nyoma a kezdeti szemiotikai megközelítéseimnek. A figyelmem azonban egyre inkább a montázs, a mozgó jelentés, ezen belül Erdély tapasztalatai felé terelődtek.

Marcel Duchamp tette igazán tudatossá azt, hogy a kreatív aktus a tárgyak létrehozása helyett egyre inkább a tárgyak befogadására, interpretációjára helyeződik át.

Mik az értelmezés és a befogadás stratégiái?

Tézisek:

01. Az amszterdami Trópusi- és a belga Közép-Afrikai Múzeummal olyan antropológiai intézményeket hasonlítottam össze, amelyek csak részben vagy egyáltalán nem vetkőzték le az őket létrehozó gyarmati szemléletet. Jó példák az eltérő gondolkodásrendszerek antropológiai, intézményi meghatározottságára, illetve a kultúránk erőszakosságára.

02. A késő-reneszánsz kori Kunstkammerek a kor ismeretstruktúráit idézik. Ez a múzeumokat megelőző prezentációforma jól modellezi azt a szimbólumillesztési technikát, aminek az asszociatív gondolkodásnak az esszémben tárgyalt alkotási módszerekkel kapcsolatban lesz jelentősége.

03. Az írást nem ismerő ember a dolgokhoz mindig valami képet, szimbólumot kénytelen társítani. Ezt a folytonos kreatív és asszociatív gondolkodásmódot nevezi Claud Lévi-Strauss *bricolage*-nak, amit az írás megjelenésével kialakuló absztrakcióval, a modern tudományos gondolkodással állít szembe.

A Lévi-Strauss-ra ható saussure-i nyelvi kutatások, a gondolkodás oppozíciókban történő leírása, a képek, fogalmak újszerű egymás mellé illesztése a montázs témában kap jelentőséget.

04. A nyelven (Sapir-Whorf-hipotézis) és az íráson túl az idő használata, a társadalom szerveződése, a hatalom, a pénz, a gazdasági szisztémák mindegyike olyan változást jelent a világról való észlelésünkben, hogy azok befolyással voltak a tárgyak jelentését, szimbolikájának kialakulását, mágikusságát, valamint a szóban forgó asszociációs gondolkodást illetően.

Az „episztémé” kifejezés (Foucault) azt a lehetőségmezőt próbálja megragadni, amiben a tudás és a tudományok ismeretstruktúrái nem csak létrejöhetnek, de az adott kor problémái egyáltalán felvetődhetnek.

Amíg nem szembesülök az észjárásom, a tudáshorizontom környezetem általi meghatározottságával, addig nem lehetnek más kultúra gondolatvilágára vonatkozó érvényes kijelentéseim sem.

05. A potlatch-ek szokása vagy Dan Ariely „viselkedés-gazdaságtana” szembesít azzal, ahogy a magát racionálisnak és pragmatikusnak vélő világ mennyire kiszolgáltatott az általa ignorált folyamatoknak. Mindennek fontos tanulságai vannak a prekariátus, a művészek hivatása, a művészet autonómitása tekintetében.

06. Új ismeretek keletkezésekor a bennünk lévő korábban tapasztaltak sémahálójához asszimilálódnak az újabbak. A már kész ismeretstruktúrák és az új információ megjelenése közötti eltérés jelenti azt a feszültséget, ami az *érzékelésben*, az *észlelésben*, a *megismerésben*, az *abdukcióban*, a *laterális gondolkodásban*, a *humorban*, a *kreativitásban*, a *montázsban*, a *gondolkodásban*, a *befogadásban*, és az úgy nevezett *kulturális asszimilációban* lévő mechanizmusokat működteti.

Az asszimilációs munka kudarca a *kognitív disszonancia*.

07. A tévedések, a babona forrásának számító *analógiát* a középkor után felváltják az analízis és a racionalitás fejlettebb eszközei. Sok filozófus kimondottan a nyelviség mellett kardoskodott, amihez képest a kép és az analógia nagyon kezdetleges rendszerek, ellent mondanak az értelemnek.

Azonban a gondolkodásunk sokkal komplexebb, mint a formális logika sémái nyújtotta eszközök.

Az *abduktív* folyamatban a jelek utasításaikkal képesek olyan aktív mentális tevékenységet kiváltani, ami a lineáris - akár induktív, akár deduktív - logikával kevésbé elérhető. Az abdukció olyan ösztön, amely a világ aspektusai közötti kapcsolatok észlelésére támaszkodik, az észleletek tudatalatti összekapcsolására egy bizonyos fajta érzéssel asszociálódik.

08. A kreativitás manapság inkább a termelést, a kreatív-ipart és a fogyasztást szolgálja, mint szabadság-eszme, noha a kreativitás a provokáló hajlammal és problémaérzékenységgel függ össze. Ezért az autonóm személyiség könnyed, rugalmas, eredeti karakterét kell fejleszteni a konformizmus, a túlértékelt logika és a perfekcionizmus gátlásaival szemben.

Amíg a logikus gondolkodás legyőzni akarja a problémát, a laterális valami eredeti módon megpróbálja kikerülni. A laterális gondolkodás asszimetriakussága fedezhető fel a humor mechanizmusában is.

Az elménk stabil egyensúlyi állapotba rendeződő hajlamát a vonatkoztatási keret megváltoztatásával, provokációval tudjuk kimozdítani.

Lényeges a tudatalatti asszociációs kapcsolásaival telített lappangási fázis, amikor gyakorlatilag öntudatlanul törekszünk a végeredmény felé. A gondolatmenet megszokott sémák helyett a sémák között kapcsolati ugrásokkal, fogalomtársításokkal, asszociációkkal mozog. Az új, friss ötletek elérése sokszor kétséggel teli állapotot, munkát követelő katharzist. Az újabb kreativitás-kutatások a poén-sablonok helyett az „öneszményűség”, a személyes érintettség, az „illetékesség” irányába való rávezetés lehetőségeit kutatják.

09. Az eltérő dolgok egymás mellé rendelése mind a képi ábrázolás, a gondolkodás, a *véletlen*, az *allegória* és az *avantgarde* alapvető alkotási mechanizmusa. A metafora által teremtett új konstellációkban egy második képi értelem létrejöttének az esélye teremődik meg.

Erdély Miklós a filmek estében a szemiotikai elvek, az *izomorf* összefüggések meghaladásának lehetőségét az úgy nevezett hologram-struktúrával képzelel el. A narratív jellegű vázzal szemben a szegmentumok az asszociáció útján képesek az összes többi részletet értelmezni.

Ez az úgy nevezett „flipper-effektus” indítja be az asszociációk hatására kigyulladó értelmezést. Így, a hipotetikus jelentésszint feltárása útján lehet elérni a jelentésnek és a tudatnak azt az „ősnevező”, elbújt rétegét, ahol a szavak és a fogalmak, a metaforák keletkeznek. A verbális és nyelvi nehézkesség helyett az észlelés közegében nyílik tér a művészeti kifejezőeszközök számára.

10. Még a minden szempont kielégítésére törekvő értelmezési teóriák sem képesek az interpretáció logikai paradoxonjait feloldani.

Az egymást kizáró értelmezési koncepciók általában abban különböznek, hogy vagy a *szerző szándékát*, vagy a *befogadó-olvasó motivációit* vagy közvetlenül, magában a *tárgyban vagy a szövegben benne lévő üzenetre* próbálnak fókuszálni.

A strukturalista sémahálóján keresztül az új dolgok vagy egy másik kultúra csak korlátozottan vizsgálható. A hermeneutikai szemlélet szerint szükség van a másik világába, nyelvi keretébe való belehelyezkedésre. Az értelmi összefüggést magában az adottban kell megtalálni.

Kritikusai szerint a hermeneutika az uralmi technikák újratermelésének eszközévé torzul, a társadalmi körülmények kényszere határozza meg magát a kommunikációt is. Oscar Bätschmann szerint a hermeneutika egyfajta nagyon erős kritikai változatával lehet operálni.

Ellentétben a hermeneutikai kör segítségével interpretálható klasszikus alkotásokkal, az avantgarde mű a montázs elvével dolgozik. Nem megértésre készlet, hanem hatásra, interaktivitásra, egy újabb interpretációs-stratégiára akar kényszeríteni.

A mű éppen az érthetlenségével töltheti be szerepét. A megértés, az interpretáció munkája ebben az esetben is a hagyomány-összefüggésbe való bekerülés folyamataként fogható fel, egyfajta kulturális asszimiláció.

11. Olvasásgyakorlatok:

Az egykor strukturalista Roland Barthes későbbi időszakában a denotációnak az elsődlegességét hirdető olvasati módot dolgoz ki. Az olvasás, vagy inkább az újraolvasás folyamata nem egy passzív, hanem egy nagyon is teremtő aktusa során az asszociációk hosszú sorozata segítségével létrejövő koherencia valósul meg. Az interpretáció célja nem „a jelentés”, hanem a jelentés sokféleségének feltárása és elfogadása.

Ezen elvek alapján jegyeztem le azt a három Olvasásgyakorlatot, aminek az első része a múzeumban kiállított szimbólumsort elemzi. (3.1. és 3.2.)

Barthes módszerét követve négy interpretációs stratégiát vázolok a múzeumi szimbólumsor spektrálanalíziséhez: - A tárgy-szimbolikáját valamint jelen korunk szimbólumainak kutatási módszerei - Az idő, mint szimbólumalakító tényező - A funkciójukból kieső kulturális jelenségek továbbélése vagy újra-megjelenése. (survival – revival) - A kategorizálhatatlanság, fertőzés.

Amíg egy dolog beazonosítása jutalmazó jellegű, addig a félelem az egyén kialakult sémarendszeréhez asszimilálhatatlan új impulzusoktól, - a mocsoktól, a fertőzéstől való az idegenkedés - társadalmi, kulturális és szimbolizációs vonatkozásai ismertek. Mary Douglas, Victor Turner és Clifford Geerts szimbolikus antropológiai munkássága is része annak a relativista, hermeneutikai vonulatnak, ami nem csak az embertan, a pszichológia, de a befogadás elmélete szempontjából is figyelemre méltó.

12. Rem Koolhaas (3.3.) sajátosan interdiszciplináris alkotói gyakorlatában az esszém számtalan témája szintetizálódik. A kortárs építészet nagy alakja a tevékenységét körülölelő kommunikációs és szemiotikai háló alakítójaként igazán jó példa arra, hogyan válik az építészet lényegi részévé a látvány, a szimbolizáció, a média és a kritikai attitűd.

Az általa használt globalizált kontextusban természetsszerűleg rendezi az asszociáció csápjain keresztül egymás mellé azokat a kulturális, társadalmi, továbbá hatalmi metaforákat és oppozíciókat, amikkel az élet mikro- és makro- szintjén megvalósulnak montázsai.

OMA nevű irodájának felépítettsége a laterális gondolkodás, az ötlet, a humor és a kreativitás működési mechanizmusainak tárgyi megvalósulása. (lásd: 45. ábra!)

13. A harmadik olvasás-gyakorlat (3.4.) az alkotó szándékát (intenzio auctoris) tartja elsődlegesnek. Vagyis ez esetben a művész maga ír a mestermunka-kiállításán¹ megjelenő alkotásáról². Szándékom szerint e művemben is fontos szerepe van a montázs-hatásnak és a kulturális asszimilációnak. Egyfajta analógia-paródia. A Konspiráció-teória Generátor egy olyan interaktív szerkezet, amiben az alkotó a mű automatizmusának megszerkesztéséig kontrollálja a folyamatot, de maga az eredmény kiszámíthatatlan.

---

1 <http://lancolatok.blogspot.hu/>

2 <http://pacsika.com/generator.html>